

BERTALAN PÉTER

AZ ÁVH-S MÉDIUM – JÚDÁS, AVAGY PÉTER SZEREPE

PÁLOS SZERZETES A POKOL TORNÁCÁN

Az alábbi esettanulmány egy pálos szerzetes kálváriáját mutatja be az ÁVH „lélek-idomárainak” kezei között.¹ A megaláztatást, a különböző pszichológiai eszközökkel erősített lelki, fizikai terrort, kínokat mindenki másképp viselte, más válaszreakciókat adott. A tanulmány szerzőjének célja a hatalmi gépezet embertelen működési mechanizmusainak bemutatása, annak tükrében, hogy az elemzett történelmi források ezt a szörnyű képet vetítik elénk.

A spiritiszták szerint a médium az, aki a túlvilági szellemekkel tud érintkezni. Ez az egyik jelentése a latin eredetű szónak. A másik értelmezés szerint befolyásolhatósága miatt kellemetlenségbe belevitt, illetve ilyesmibe belevihető ember.² Az ÁVH áldozataira az utolsó értelmezés a jellemző. Ezekre az áldozatokra hármass szereposztás várt. Az áldozat szereposztása fokozatosan a vallatás folyamán alakult ki. Maga a vallatott sem tudta mindig, mikor melyiket kell vállalnia. Ezt a vallató, tartótiszt vagy előadó határozta meg. Az egyes szerepkörök között nem volt éles különbség. A jogi szaknyelvben tanúról, gyanúsítottról és vádlotról beszélünk. A három szakkifejezés egymás mellé állítva fokozatot is jelentett, amely a jogi eljárás folyamatát, annak egyes szakaszait is mutatta. A kihallgatótiszt, az előadó néha figyelmeztette áldozatát, melyik szerep vár rá. Ilyenkor a vallatott megijedt. A tanú szerepe kevésbé látszott veszélyesnek. Az volt a feladata, hogy a proponált valóságot – mint az ÁVH által elfogadott és kialakított „valóságot” – tanúsítsa, ettől eltérni nem volt szabad, mert azt hazugságnak vették. Ha „hazudott”, vagyis eltért a megbeszéltektől, akkor a feltételezett bűnös, a gyanúsított kategóriájába került. A vádlott szerepe csupán a hatóság minősítésétől függött. Ezt az áldozat a folyamat végén tudta meg.³

¹ A tanulmány elkészítéséhez, tanácsaival felbecsülhetetlen értékű segítséget nyújtott Farkas Péter, a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárának kutatója.

² *Magyar Értelmező Kéziszótár*. 2. kötet. Budapest, Akadémiai, 1992. 896.

³ Az ÁVH ilyen vallatási technikáját bővebben bemutatja: BERTALAN Péter: *In memoriam P. Vezér Ferenc. A pálos rend és az állambiztonság. Hálózatok szorításában*. Budapest, Éghajlat, 2015. 93–104. (A továbbiakban: BERTALAN, 2015.)

A pálosok elleni eljárás főszereplője Gy. B. Á. szerzetes volt.⁴ Zembrzuski Mihály, a rendfőnök egyik vallomásában utalt arra, hogy Gy. írt egy feljelentést rendje és paptársa, Vezér Ferenc ellen. A feljelentés azonban valószínűleg nem jutott el a szovjet parancsnokságra, de a véletlen folytán a rend értesült róla. Erről maga Gy. is megemlékezett: „Páter Vezér Ferencsel⁵ bár jó viszonyban voltam, mégis egy alkalommal fel akartam jelenteni, mert rádöbbsentem arra, hogy milyen aljasság az, hogy Vezér többszörös gyilkos, gyóntat, áldoztat és misézik. Az írásban foglalt feljelentésem nem jutott el a szovjet hatóságokhoz, hanem rendi előjárómhoz, Zembrzuskihoz került, aki felelősségre vont miatta és vidékre helyezett. Ugyanakkor jelentették az esetet Mindszentynek is.”⁶

A vallomásban arról is szó esett, hogy Grósz József kalocsai érsek, Pétery József⁷ váci, Virágh Ferenc⁸ pécsi és Badalik Bertalan⁹ veszprémi püspök is tudott Vezér Ferenc (szovjet katona ellen elkövetett) gyilkosságáról. Így a gyanúsítás a Grósz elleni vádak is szolgálhatta. Pétery püspökségében vonták össze a szétszórt szerzeteseket, Pétery hatáskörébe tartozott Pálósszentkút, a feltételezett gyilkosságok színhelye, Virágh Ferenc Vezér megyés püspöke volt, Badalik pedig érdeklődött a kényszerlakhelyen tartózkodó szerzetesek sorsa felől, hiszen maga is szerzetes volt. Szóba kerül még a vallomásban a pálos rend több, a rendszer számára elfogadhatatlan tevékenysége (valutázás, hamis igazolványok készítése, a pálos rend javainak elrejtése). Arról is vallott Gy., hogy a rend tagjai a harmadik világháború kitöré-

⁴ Gy. B. Á. (1908–1986) pálos szerzetes. 1935-ben lépett be a pálos rendbe. Közreműködött a *Fehér Barát* című pálos lap szerkesztésében. 1951. augusztus 7-én a pálosok elleni mellékperben zárt tárgyaláson hét évre ítélték. 1956-ban szabadult Vácról.

⁵ Vezér Ferenc (1914–1951) pálos szerzetes. A gimnáziumot Esztergomban végezte el. 1935-ben kérte felvételét a pálos rendbe. Pécsen töltötte a novícius időt, itt végezte a teológiát. 1940-ben szentelték pappá. 1944-ben került Pálósszentkútra. Itt érte a háború vége. 1944 végén polgárorséget szervezett. Már 1945-ben vizsgálat folyt ellene, állítólagos háborús büntett miatt, de felmentették. 1945-től a pálos rendházak gazdasági gondnoka. Közreműködött a Sziklakápolna fatimai és a Boldogasszony Éve kapcsán 1947-ben rendezett ünnepeiben. 1951. március 20-án tartóztatták le. A Grósz-perben halálra ítélték IX. rendű vádlottként.

⁶ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL) 3.1.9. V-105751/1.

⁷ Pétery (Petró) József (1890–1967) egri egyházmegyes pap. 1942 óta váci püspök. 1953-tól Hejccén tartották házi őrizetben.

⁸ Virágh Ferenc (1869–1958) 1926 óta pécsi püspök.

⁹ Badalik Bertalan (1890–1965) domonkos szerzetes pécsi püspök.

sére is számítanak. Ez a Rákosi-korszak jellegzetes vádja volt a katolikus egyházzal, főképpen Mindszentyvel kapcsolatban.¹⁰ A vallomást Gy. aláírása hitelesíti.¹¹

Az „áldozat” mellé beépítettek egy fogdaügynököt, akinek az volt a feladata, hogy megfigyelje a vallatott lélektani folyamatát, s ha kell, úgy befolyásolja azt, hogy a vallatótiszt segítségével legyen. Megfigyeléseiről rendszeresen jelentést tett a vallatótisztnek, akitől utasításokat kapott. A jelentésben az ügynök neve nem szerepelt. Ha ügyes volt, az áldozat megbarátkozott vele, s elmondott olyat is, ami a tartótiszt számára hasznos volt. Ebből a szempontból érdekes az 1951. május 24-én kelt jelentés Gy. magatartásáról, amely megmutatta azt is, hogyan vált fokozatosan tanúból gyanúsítottá, majd vádlottá: „Közbe-közbe beszélni kezdett a saját problémáiról is. Azt mondta, hogy már úgy gondolja, hogy az ügyet mégsem fogja reffel¹² megúszni, vagy internálni fogják, vagy 6 hónap börtönre ítélik. Reméli, hogy az év végén szabadul, ez legforróbb kívánsága. Később azt is megemlíti, hogy a Mindszenty ügyet is belevették vádiratába,¹³ illetve az összesítésébe, holott a Mindszenty miséket más papok is celebrálták. Ugyanakkor elmondta, hogy úgy emlékszik, egy vidéki pap is mondott Mindszenty miséket, amiért bevitték az ÁVH-ra, s 2 hónapig ott ült, majd megjámorodva szabadult. Ez az egyén »Beresztovszki«. [Gy. Beresztóczy Miklósról, a később közismertté vált békepapra utalt – B. P.]. A nevet pontosan megjegyezni nem tudtam – közli Gy. – azóta demokratikus pap, s az ÁVH minden demonstrációs gyűlésre felszállítja. Az ilyen pap renegát, mert elhagyta a pápát, akire pedig

¹⁰ Mindszentyt 1948. december 26-án hazaárulás és valutaüzérkedés gyanújával vették őrizetbe, és számos más klerikussal együtt az ÁVO hírhedt főhadiszállására, az Andrassy út 60. alatt fekvő pincékbe hurcolták. A bitorost a „vizsgálat” során több alkalommal is megkínózták, illetve pszichotróp szerekkel kezelték, melyek hatása alatt „beismerte”, hogy részt vett a harmadik világháború előkészítésében, kémkedett a nyugati hatalmak kormányainak, jelentős összegeket küldött külföldre és megpróbálta átjátszani a Szent Koronát a Habsburgok javára. A vádak nyilvánvalóan koholtak voltak, a népbíróság azonban eljárása során bűnösnek találta Mindszenty Józsefet. 1949. február 8-án kimondott ítéletében életfogytiglani börtönbüntetést szabott ki rá. Mindszenty József életével és a perrel kapcsolatban a legrészletesebb, legmodernebb feldolgozásához lásd BALOGH Margit: *Mindszenty József (1892–1975). I–II.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015. – Hasonló megpróbáltatásokon ment keresztül Erdélyben a román titkosszolgálat és államhatalom által megfigyelt és letartóztatott Márton Áron püspök. Ehhez lásd: NAGY Mihály Zoltán–BODEANU, Denisa: *(Le)hallgatásra ítélve. Márton Áron püspök lehallgatási jegyzőkönyvei (1957–1960).* Marosvásárhely–Nagyvárad–Kolozsvár, Lector–Varadium Alapítvány–Iskola Alapítvány, 2019.

¹¹ ÁBTL 3.1.9. V-105751/1.

¹² Bizonyos bűntettek megállapított mellékbüntetés, mely a szabadságvesztés büntetés kiállása után foglal helyet, lényege a személyes szabadság bizonyos megszorításában áll. Az ennek alávetett egyén a részére megállapított zárórán túl otthon tartózkodni, lakhelyének minden változtatását bejelenteni, s meghatározott időpontokban a rendőrségnél jelentkezni tartozik.

¹³ GERGELY Jenő: *A Mindszenty per.* Budapest, Kossuth, 2001.

mint a sziklára kell támaszkodni, annak dacára, hogy méltatlanok is ültek a trónon, mint pl. VI. Sándor.¹⁴ Ez a pap eretnek. Később Gy. elmondta, hogy a *Fehér Barát*¹⁵ című lapot 1938-ban alapította, ami havonta 1000 pengőt hozott, ez fedezte ruha számláját, ebben az időben ez szép jövedelem volt. A lapot a Szent István társulatnál nyomtatta.¹⁶

A jelentés egy másik részében a fogdaügynök így fogalmazott: „Jelenteni kívánom, hogy Gy., amióta vele vagyok egy cellában, megfigyelésem szerint egy esetben sem imádkozott még, sem reggel, sem délben, sem este az étkezéseknél, sem a katolikus nagy ünnepeken, mint pl. ma Úrnapján. Szereti a léha vicceket, de tagadja, hogy fogadalmát megszegte volna, állítása szerint jezsuita nevelése az oka. A hangulat embere, a kihallgatások nagyon befolyásolják a kedélyét, ilyenkor megvigasztalom, hogyha internálják, ha Vácra kerül, mindenhol talál társaságot magának, amire elmondta, tudja, hogy Mindszenty két titkára is Kistarcsán ül,¹⁷ s a váci fegyházban vannak a páterek. Általában, ha valamilyen témáról beszélünk, néha beleszövi váratlanul az ő ügyét, úgy látszik az állandóan foglalkoztatja. Most várja a mai kihallgatását, reméli, hogy újból fordítania kell, mert amint mondta, a fordítani való anyagot egy őrnagy úr felében elvitte, azt hiszi, a másik felét ma kell lefordítania.”¹⁸

A fogdaügynök és Gy. B. Á. beszélgetése a fogva tartás aránylag késői korszakára esett. Gy. elzárva a külvilágtól, a hírektől, tájékozatlan volt saját helyzetét illetően. Valószínű, erről kihallgató tisztje tehetett, mert így akarta bizonytalanná tenni

¹⁴ Az V. Miklós pontifikátusával (1447–1455) kezdődő és III. Pál uralkodásával (1534–1549) véget érő időszak a reneszánsz pápaság kora. Az évszázados periódus általános jellemzői közé sorolhatjuk többek között a pápák művészet- és tudománypártoló tevékenységét, rokonaik nagymértékű támogatását (nepotizmus), az Egyházi Állam területének növelését célzó politikai és katonai akciókat, s ugyancsak e periódus ismérveként említhető a főpapság egyre világiasabbá váló életmódja. A nagy pompával megrendezett, esetenként orgiába hajló lakomákkal, vadászatokkal, a nyíltan felvállalt szeretőkkel, hovatovább törvénytelen gyermekekkel (is) jellemezhető életstílus a korszak főpapjaitól, így a bíborosoktól, sőt néhány egyházfőtől sem állt távol. Közülük a „Vénusz vonzásában” élő VI. Sándor pápa (1492–1493) életvitele botránkozta meg leginkább a kortársakat és az utókort. FEDELES Tamás: <http://ujkor.hu/content/vi-sandor-leghirhedtebb-reneszansz-papa> (Letöltve: 2019. december 8.)

¹⁵ A Pálos Rend hivatalos lapja 1938 decemberében indult útjára, és 1948 júniusáig tájékoztatta az érdeklődő olvasókat a pálos rend életéről. Ezt követően hosszú kényszerszünet következett. A korábbi hagyományt folytatva 2009 decemberétől az aktuális tartományfőnök gondozásában ismételtelen megjelenik. A rend honlapján elektronikusan is elérhető. <https://www.szerzetes.hu/foly%C3%B3irat/feh%C3%A9r-bar%C3%A1t-%E2%80%93-magyar-p%C3%A1los-rend-hivatalos-lapja>; <http://www.palosrend.hu/> (2019. december 8.)

¹⁶ ÁBTL 3.1.9. V-105751/1. 123.

¹⁷ A Mindszenty-perben Zakar András érseki titkár hatévi fegyházát, Nagy Miklós titkár pedig háromévi börtönt kapott.

¹⁸ ÁBTL 3.1.9. V-105751/1. 123.

a pálos szerzetest. Gy. lélektanilag könnyen befolyásolható volt. Kereste maga számára a mentséget, amikor Beresztóczyra hivatkozott, ugyanakkor fogadalmának betartásáról is beszélt, ami a lelkiismeretének bizonytalanságát dokumentálta. Tehát meg lehetett puhítani a célnak megfelelően.

Dátum nélküli Gy. egyik vallomása, mely különleges tényeket tartalmaz: „Markiewicz Péter, a pálos rend generálisa 1946 januárjában Vezér Ferencet a pálosszentkúti rendház perjelévé, azaz házfőnökké kinevezte. A kinevezési okmányt még ugyanabban a hónapban Bolyós Rezső Ákos¹⁹ és Rába Lukács Márk pálos rendi szerzetesek hozták Lengyelországból, ahol a pálos rend képviselőiben részt vettek a generálisválasztáson Czestochowában.²⁰ Vezér Ferenc házfőnökké való kinevezése köztünk nagy megdöbbenést keltett, mert Vezér Ferenc és az általa szervezett és vezetett polgárőrség gyilkosságairól nemcsak nekünk volt tudomásunk, hanem Pálosszentkúton is köztudomású volt.”²¹

Az idézett részletben felfedezhető a szándékos ferdtítés, hiszen Vezér előléptetését valószínű, hogy bátor magatartásnak köszönhette, amellyel a kolostort és az oda menekülő civileket védte a garázdálkodó szovjet katonákkal szemben. Gy. pedig irigyen szemlélhette a pályatárs karrierjét. Ez a szempont megfelelő volt az ÁVH szándékának is.²²

A folytatás sem volt meglepő: „Vezér Ferencsel szemben én ugyanis ellenszenvvel viseltetem, ezért még inkább felháborított, hogy míg bűntársai a hatóság kezére kerültek, Vezér Ferencnek sikerült elrejtőznie. Elhatároztam, hogy névtelen levelet írok és feljelentem Vezér Ferencet, ezt meg is tettem, de levelem az általam felhasznált küldőnc áruháza következtében egyházi személyek kezébe került, akik azt nem továbbították, hanem ellenkezőleg annak megírásáért felelősségre vontak. A feljelentés miatt azonnal eltávolítottak a pálos rendházból és számkivetésbe előbb Pusztamonostorra, majd Szécsénybe a ferencesekhez küldtek. Ügyem kivizsgálása elhúzódtott egészen 1947 őszéig, míg Magyarországra érkezett a pálos rend generálisa, Markiewicz Péter, aki felrendelt a budapesti rendházba és kihallgatáson felelősségre vont azért, mert rendtársamat, a gyilkos Vezér Ferencet fel akartam jelenteni a ható-

¹⁹ Bolyós Rezső Ákos (1914–?) 1935-ben lépett be a pálos rendbe. A második világháború idején a pálosszentkúti rendház főnöke, majd Pécsen házfőnök. A Grósz-ügy pálos vonalának másodrendű vádlottja. A Budapesti Megyei Bíróság 1951. augusztus 7-én 10 év börtönre ítélte. 1956 februárjában Vácról szabadult.

²⁰ Elsősorban híres pálos monostoráról, Jasna Góráról (Fényes Hegy) és a benne levő híres Fekete Madonna-képről ismert. A kegyképhez minden évben a világ minden részéről zarándokok ezrei érkeznek.

²¹ ÁBTL 3.1.9. V-105751/1. 211.

²² BERTALAN, 2015. 69–77. <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/karpatizoltanendre.htm> (2015. 11. 03.)

ságoknál. Megfenyegetett azzal, hogy kizár a rendből. Erre azonban utólag mégsem került sor, mert a rend vezetői attól tartottak, ha kikerülök ellenőrzésük alól, a feljelentésemet most már sikeresen újból meg fogom tenni. Ugyanezen a látogatásán Markiewicz Péter generális az illegalitásban élő Vezér Ferencet érdemeinek elismeréséül kinevezte tartományi gondnokká.”²³

Gy. „furcsa lelepleződése” hozzájárulhatott ahhoz, hogy az ÁVH kezében olyan ütőkártya legyen, amellyel Gy.-t mint áldozatot, médiumot hatásosan felhasználhatta rendje és egyháza ellen. Ennek bizonyítéka az alábbi dokumentum, mely egyszerre tekinthető tanú-, gyanúsított, vádlott-képző tervezetnek.

„Tárgy: Intézkedések terve Gy. B. ügyében

Gy. B. /Á./ 1935 óta tagja a pálos rendnek. Rendkívül gyáva, alkalmazkodó és ravasz. [...] Karrierista, számító és bosszúálló.

1951. március 26-án éjjel vettük őrizetbe. A vizsgálat alatt kb. 35–40 alkalommal lett kihallgatva. Vallomásáról 22 feljegyzés készült.

Gy. B. őrizetes az első kihallgatása alkalmával beismerő vallomást tett, az ÁVH-ról hallott rémhírek hatása alatt. A további kihallgatása során is őszintén és kielégítően felelt a feltett kérdésekre. Jellemző rá, hogy kissé töpreng, ha a főpapokról kell beszélni, de vallomását e téren is megteszi. Hajlamos arra, hogy többet mondjon a valóságnál. De ha ellenőrző kérdéseket kap /amit minden esetben fontos nála alkalmazni/, akkor hivatkozik, hogy az egyes állításait csak feltételezi, »de majdnem biztos benne«.

A fogdában ügynök van mellette, akivel igen hamar összebarátkozott. A kihallgatáson tett vallomását ismertette az ügynökkel, csupán a Gestapo kapcsolatáról [...] nem beszélt. Gyakran hangoztatja, hogy a már feljegyzésben foglalt vallomását fenntartja és a tárgyaláson [...] vallani fogja, bár »nehéz lesz a rendtársaim szemébe kompromittáló dolgokat mondani, de megteszem, mert mindenki vállalja az általa elkövetett bűncselekményért a felelősséget« – mondja Gy.. Erősen foglalkoztatja az a gondolat, hogy rövidesen szabadul és utána megnősül.”²⁴

²³ Uo.

²⁴ Az ÁVH ügyiratkezelése sok esetben hiányos, a neveket kitakarták. Gy. dokumentációjában néhány esetben Szalma József av. főhadnagy aláírása szerepelt. Ő Gy. vallatótisztje. Valószínű, hogy a tárgyalásra való felkészítés az ő feladata volt, sajnos ez az iratokból nem derül ki, mivel azokat nem írták alá.

A dokumentum szemléletes példa arra, hogyan alkalmazta az ÁVH a Révai-féle amalgám-módszert. A hármas – tanú, gyanúsított, vádlott – szerepkör kialakítása nem könnyű, hosszú időt vesz igénybe.²⁵ Az áldozatot megpuhítani, a gerincet megtörni időigényes munka. A Rákosi Mátyás által kitűzött tárgyalási időpont sürgetett, sietni kellett.²⁶

A dokumentumok kettős jellegűek voltak, mert a vallatótiszt is feljegyzéseket készített Gy. kihallgatás alatti magatartásáról, ezt esetenként kiegészítette a fogdaügynök jelentése. 1951. május 23-án a kihallgatáson Szalma József ÁVH-s főhadnagy²⁷

²⁵ A Grósz-perben használták először az „amalgámper” kifejezést. Jegyzőkönyv őrzi Révai Józsefnek a per előkészítésekor mondott utasítását, miszerint a vádlottakat „amalgám-módszerrel” válto-gassák ki: vagyis össze kellett kapcsolni egymást nem ismerő embereket. A fő eljárás mellett 22 mellékper folyt, amelyekben 17 halálos ítéletet hoztak és 216 személyt börtönöztek be. Akkoriban több mint egymillió tagot számláltak a katolikus egyesületek, amelyek megsemmisítése szintén a kommunisták fő törekvései közé tartozott. Ilyen koncepciós eljárás során adták hóhérekre Kiss Szaléz ferences szerzetest, a Keresztény Demokratikus Ifjúsági Munkaközösség alapítóját három diákkal együtt, miközben harminc társukat Szibériába deportálták, mindezt öt szovjetek ellen elkövetett állítólagos merényletért és egy szovjet katona meggyilkolásáért. A katona megerőszo-kolta az egyik fiatal, Kizmann Ottó édesanyját. TOMKA Ferenc: *Halálra szántak, mégis élünk! Egy-házüldözés 1945–1990 és az ügynök-kérdés*. Budapest, Szent István Társulat, 2005. – KAHLER Fri-gyes: *A nagy „tűzörös sárkány” torkában. Koncepciós eljárások ferences szerzetesek ellen 1945–1956*. Budapest, Kairosz, 2009.

²⁶ A Grósz-per a Rákosi Mátyás vezette magyar kommunista rezsim koncepciós pere volt, része a magyar katolikus egyház társadalmi befolyása megtörésére irányuló politikának, melyre Buda-pestben 1951. június 15. és július 20. között került sor. A per során Grósz József kalocsai érseket 15 év börtönre ítélik (8 másik vádlott társából egyet azonnal, kettőt később ítélték halálra), de 24 mellékperben összesen több mint kétszáz ítélet született (17 halálos, 55 fő kapott tíz év feletti börtönbüntetést). A rendszerváltás után, 1990. május 18-án a Grósz-per ítéleteit semmisnek nyil-vánították. Ld. bővebben: *A Grósz-per előkészítése 1951*. Szerk., a bevezető tanulmányt írta és a mutatókat összeállította: SZABÓ Csaba. Budapest, Osiris–Budapest Főváros Levéltára, 2001. (A to-vábbiakban: *A Grósz-per előkészítése 1951*, 2001.) – BALOGH Margit–SZABÓ Csaba: *A Grósz-per*. Budapest, Kossuth, 2002.

²⁷ 1925-ben született Monoron munkáscsaládban. Négy polgárit végzett. 1944-ben autószerelő szak-mát szerzett Budapesten. 1944 decemberétől az MKP, majd az MDP és az MSZMP tagja. 1947 októberében az ÁVO kötelékébe lépett. Rendfokozatai: 1947: örvezető, 1948: őrmester, 1949: al-hadnagy, 1950: hadnagy, 1951: főhadnagy, 1952: százados, 1953: őrnagy, 1958. március 1-jétől alezredes, 1975. április 1-jétől ezredes, majd 1975. december 15-ével lefokozás és elbocsátás fegyvel-mivel, ezután a Fővárosi Vízműveknél dolgozott. 1953 januárjától a BM ÁVH Vizsgálati Főosztály helyettes vezetőjévé nevezték ki. Vezetése alatt folytatódott a cionista perek előkészítése, amely további folyását csak Sztálin halála akadályozta meg. Munkatársai közül többeket a cionista per kapcsán letartóztatott, Péter Gábort is, akik a velük való „foglalkozás” hatására bevallották, hogy cionista ügynökök. A zsidótanács túlélőit abból a célból kínoztatta, hogy vallják be, ők ölték meg Raoul Wallenberget. Domonkos Miksa az ennek során szerzett egészségkárosodásba nem sokkal később behalt. Erről bővebben: TABAJDI Gábor–UNGVÁRY Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártál-lam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990*. Budapest, 1956-os Intézet–Corvina, 2008. 74–75. – Részt vesz és jelentést készít a Noel és Herta Field ügyben: *Kémek*,

szerint Gy. hangulata javult. Energiáját lekötötte, hogy az ÁVH-nak fordított latin szövegeket magyarra. Május 24-én sem változott a hangulata.²⁸

1951. május 28-án a fogdaügnök jelezte, hogy Gy. 26-án már lehangolt állapotban jött ki a kihallgatásról. A legnagyobb kétségbeesés hangján beszélt arról, hogy megint bele akarják keverni valamibe, holott ő semmit sem tud. Előadója szerint hangulatember, ha jó kedve van, lehet vele beszélni, de mikor mérges, rosszkedvű, akkor mindenféle kérdéssel kínozza őt. A fogdaügnök szerint Gy. életunt, panaszkodott arra, nem hagyják békében, alig várja, hogy az ügyészhez kerüljön. Panaszkodott azért is, hogy a liturgia előírja szó szerint, hogy a szemtelen zsidókért is imádkozni kell. Nagymértékben egoista, másokkal nem törődik.²⁹

Az előadó szolgálati jelentése 1951. május 29-én megemlítette, hogy a kihallgatás alatt Gy. nyugtalanul, idegesen viselkedett, nem tudott újabb adatokat mondani.³⁰

A kihallgatások célja az is, hogy a foglyok párhuzamosan folyó kihallgatásain egybehangzó legyen az őrizeteseik mondanivalója. 1951. május 30-án az előadótiszt jelenti, hogy Csellár³¹ és Gy. vallomása között nincs ellentét. A sok kihallgatási tortúra tehát meghozta eredményességét mindkét személy esetében.³² Május 31-én Szalma József ÁVH-s főhadnagy jelentésének utolsó mondatai Gy. kifáradását dokumentálták. A feltett kérdésekre kezdetben felületes válaszokat adott, hangoztatta, hogy nem emlékszik vissza a dolgokra. Szalma József megjegyezte, hogy kissé megdorgálta, aminek következtében sírni kezdett. Ezután a kihallgatás már elfogadhatóbban folytatódott.³³

Szalma József azzal ijesztgette – a fogdaügnök jelentése szerint – Gy.-t, hogy rá fogják bizonyítani a gyilkosságban való részvételt.³⁴ Ez a megjegyzés azt bizonyítja, hogy könnyű a szerepváltás, a tanú hamar válhatott vádlottá.

korok, életek. Erica Glaser Wallach és Noel H. Field története. Szerkesztette, az előszót és a jegyzeteket írta: MAJTÉNYI György–MIKÓ Zsuzsanna–SZABÓ Csaba. Budapest, Libri–Magyar Nemzeti Levéltár, 2017. 189–190. – ZINNER Tibor: „A nagy politikai affér” a Rajk–Brankov-ügy. I–II. kötet. Budapest, Saxum, 2013.

²⁸ ÁBTL 3.1.9. V-105751/1. 30.

²⁹ ÁBTL 3.1.9. V-105751/1. 127.

³⁰ ÁBTL 3.1.9. V-105751/1. 35.

³¹ Csellár István Jenő (1911–1959) pálos szerzetes rendfőnök. Vácott tanult a piaristáknál, majd szülőfalujában, Väckisújfalun jegyzőgyakornok. 1935-ben lép be a pálos rendbe, 1940-ben szentelték pappá. A budapesti Sziklakápolnába került házgondnoknak. 1943-tól a rend újoncmestere és Pécsen helyettes házfőnök. 1946-ban került ismét a Sziklakápolnába házfőnöknek. 1951-ben a Gröszperben mint VIII. rendű vádlottat 10 évre ítélték. 1956-ban szabadult Vácról. Nyugatra távozott.

³² ÁBTL 3.1.9. V-105751/1. 36.

³³ ÁBTL 3.1.9. V-105751/1. 37.

³⁴ ÁBTL 3.1.9. V-105751/1. 128.

1951 júniusában érkezett el Gy. kihallgatásának finise. A befejező szakaszt a fogdaügnök aktivizálódása jellemezte. Jelentései részletesebbek lettek. Bekapcsolódott Gy. tárgyalásra való felkészítésébe. Megszaporodtak a kényszerítő eszközök. Érdeemes a gyanúsított-vádolt szerepváltás időszakát áttekinteni, mert így, ennek a fényében lehet reálisan megítélni a pálosok elleni eljárás többi mozzanatát is. A tartótiszt szolgálati jelentései rövidek, csupán néhány mondattal jelezték az őrizetes magatartását. Szalma Józsefnek a hivatalos kihallgatáson kevés a munkája, megkönnyítette a fogdaügnök, aki helyette is dolgozott. 1951. június 1-jén 11.30-tól 13.30-ig hallgatta ki foglyát. „Gy. ekkor már kezes báránnyá vált. Vallomásában hangsúlyozta, nincsenek gátlásai abban, hogy vallomást kell tenni valaki ellen, mert ő saját bőrét kívánja csak menteni, mindenkiről elmond mindent őszintén. Hangulata jó.”³⁵ – állt a hangulati jelentésben.

A kihallgatás után az őrizetes hangulata jelentősen romlott. Ennek az volt az oka, hogy kihallgatója több olyan kérdést tett fel, amire nem tudott felelni. Ezért tartótisztje megvádolta, hogy nem őszinte. Az ügynök beszámolt arról, hogy Gy. várta a tárgyalás napját. Tisztában volt azzal, hogy az ÁVH kezében van. Büntetését 5 év, vagy annál több börtönben letöltendő időszakra saccolta, ha esetleg tanú szerepet kap. A *Fehér Barát*ban megjelent cikkeit,³⁶ a Szálasi-miséket tartotta a legnagyobb bűnének.³⁷ Az volt a véleménye, hogy a kihallgatások szörnyűek. Nagyon félt, hogy ezek befolyásolják tárgyalását és megítélését.³⁸

Az ügynök a június 2-án kelt jelentésében közölte, hogy Gy. hangulata jó, mert a kínos kérdések helyett megkezdtek összegző tanúvallomásának elkészítését.³⁹

Szalma József főhadnagy 1951. június 4-én készült jelentésében arról írt, hogy Gy. meglehetősen idegesen viselkedett a kihallgatáson, amikor a VKF 2-es kapcsolatóról és Lánzos Zoltán volt pálos szerzetestársról kérdezték. Javasolta Gy. és Lánzos szembesítését, mert a válaszokkal nem volt megelégedve.⁴⁰

A fogság kemény napjait a regények olvasása könnyítette meg. Ez is az ÁVH pszichológiai módszere. Amikor a fogolynak könnyítéseket adtak, azzal célja volt a vallatónak. Az 1951. június 5-i ügynöki jelentés szerint a nyomozati eljárás intenzív szakaszába lépett, de újabb adatokra volt még szükség a rend gazdasági ügyeivel

³⁵ ÁBTL 3.1.9. V-105751/1. 38.

³⁶ Vö. <http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?aktev=1944&id=1890> (2019. november 15.).

³⁷ A kihallgatási jegyzőkönyveken végighúzódik a „Szálasi misék” nagy valószínűséggel képtelennek látszó vádja, mely szerint a pálosok a Sziklakápolnában 1938 májusától 1939 őszéig rendszeresen miséket tartottak Szálasi egészségéért és a nyilas párt választási győzelméért.

³⁸ ÁBTL 3.1.9. V-105751/1. 135.

³⁹ ÁBTL 3.1.9. V-105751/1. 137–138.

⁴⁰ ÁBTL 3.1.9. V-105751/1. 37–38.

kapcsolatban (pénzgyűjtés a Normafánál építendő kápolnára). Szóba került a pálosok és más szerzetesrendek viszonya is, a szolidaritás, az összefogás ügye.⁴¹

A tárgyalás közeledését jelezte a vallomás elkészítése, melyet előre meg kellett tanulnia Gy.-nek. Irányító kérdéseket is kapott.

„Tárgy: dr. Gy. B. vallomása Tárgyalás vallomási terv

Budapest, 1951. június 23.

Tegyen vallomást arról, hogy a pálos rend a felszabadulás előtt milyen politikai tevékenységet folytatott? Vallomásában térjen ki Csellár Jenő tevékenységére is!

A magyarországi pálos rend az ellenforradalmi Horthy-rendszert maradéktalanul kiszolgálta. Én és rendtársaim különböző formákban kifejezésre juttattuk a Horthy-rendszer iránti hűségünket. Úgy szószéken, mint sajtón keresztül széleskörű ellenforradalmi, háborúra uszító szovjetellenes propagandát fejtettünk ki a hívek körében. Így pl. a pálos rend 1938-tól 1944 decemberéig megjelenő *Fehér Barát* c. lapja, melynek én voltam a felelős szerkesztője, sovinszta, antiszemita, szovjetellenes szellemben íródott. Hasonló szellemben írt P. Csellár Jenő rendtársam is e lapban cikkeket, de ő mindig burkolt formában juttatta kifejezésre sovinszta, háborúra uszító törekvéseit. A templomi szószéket is arra használtuk fel, hogy a prédikációnkban a nyilas eszméket propagáljuk és a Szovjetunió elleni háború tovább folytatására uszítsunk. Így pl. 1938 májusától 1939 őszéig a Sziklakápolnában rendszeresen tartottunk ún. »Szálasi–miséket«, Szálasi egészségéért és a nyilas párt választási győzelméért. P. Csellár Jenő a felszabadulás előtt tartott templomi prédikációiban rendszeresen a Szovjetunió ellenei háború tovább folytatására uszított. Beszédeinek vonala az volt, hogy minden jó hazafi és minden jó kereszténynek kötelessége harcolni minden erejével a bolsevisták elleni háború győzelméért.⁴²

Június elején még Gy. lelki erejéből arra is futotta, hogy fogdaügynökével tréfálkozzon, ebben a hangulatban nagy szerepet játszott, hogy előadója megengedte számára, hogy sokat olvasson. Így figyelme elterelődött, de vallomásával gyakran foglalkozott. Hangulatát az ügynöke felhasználta arra, hogy újabb részleteket tudjon meg a pálosokról. Június 6-i jelentésének érdekes részlete, hogy Gy. elfecsegte:

⁴¹ ÁBTL 3.1.9. V-105751/1.

⁴² ÁBTL 3.1.9. V-105751/1. 186–193. (Kiemelések az eredetiben.) Itt sem derül ki, hogy ki készítette a vallomási tervet.

„[...]» a Fatima-ünnepségek⁴³ semmi kapcsolatban nem voltak a pártvezérek Gellért-szálló-béli vacsorájával. Ők – a pálosok – már előbb beharangozták azt, nem is tudtak arról, hogy a pártvezérek a Gellértben vacsorát tartanak, így gyűlt össze a

⁴³ A Fatimai üzenet évfordulóján májustól októberig hat hónapon át minden hónap 13-án délután engesztelő ájtatosságot tartottak a pálos rendi atyák a Szűzanya tiszteletére. Ez a hat hónap alkalmas volt arra, hogy a pálosok felhívják a hívők figyelmét az üzenet lényegére. Amikor ugyanis 1917-ben a kis portugáliai hegyi falu, Fatima közelében a három parasztyereknek hat alkalommal megjelent a Szent Szűz, a rózsafüzér naponkénti imádkozására és a Szaplótelen Szív engesztelésére buzdította őket, rajtuk keresztül a világot, és jövendöléseket közölt az emberiség jövőjéről. Az üzenet lényege tehát az imádság és az engesztelés. A fatimai évforduló zárórendezvényére október 13-án, a Sziklatemplomban tartott ünnepélyes szentóra és gyertyás felvonulás keretében került sor. Délután 5 órakor az Engesztelés Műve Társaság új tagjainak fogadalomtétele kezdődött. A Sziklatemplom csak a töredékét volt képes befogadni az összegyűlt hívők sokaságának. Szűz Mária-tisztelők tömege lepte el a templom környékét, a hegyoldalt és az utcákat. Az esti szürkületben a barlangnyílás felett világító kereszt és a templomi zászlók alatt égő gyertyákkal gyülekező férfiak és nők ezreinek jelenléte a hit melletti demonstráció is volt. Teljes óra hosszat tartott az esti Mária-ájtatosság a szabad ég alatt, a tábori oltárnál. Pontosan 6 órakor megérkezett az ájtatosság színhelyére Mindszenty József bíboros-hercegprímás és kísérete, hogy jelenlétével hangsúlyt adjon a jubileumnak. A hercegprímás beszédében az égi anya mérhetetlen fájdalomról beszélve 1947 magyar anyáinak fájdalmát is megemlítette, áldozatos szeretetüket, amelyet magukra vállaltak napjaink tobzódó gyűlölködése, szeretetlensége és nyakas hitetlensége ellenében. „Az égi és a földi anyánk – emelte ki szentbeszédében a kardinális – a mi kizárólagos úttörőnk az engesztelés felé vezető úton. Másokat nem követhetünk [...]» *Új Ember*, 1947. október 19. 7. – „A szentbeszéd végeztével felolvasták XII. Pius pápa felajánlási imádságát, majd rendben felsorakoztak a nagyszabású gyertyás körmenethez. A budapestieknek kevés ehhez fogható imponáns látványosságban lehetett részük. A menet éle a Bartók Béla úton keresztül már régen elérte a Nagyboldogasszony útját [mai Ménesi utat – N. K.], amikor a Sziklatemplom körüli térség még egyre ontotta az újabb felsorakozókat [...]» – írta az *Új Ember*. A fatimai évforduló megünneplése az 1947–1948-as Mária-év rendezvénysorozatának csúcseménye volt. A Mária-év második esztendeje a pálosok számára az utolsó még nyugodt évnak indult. Április 24–25-én – a Fehér Barát beszámolója szerint – a Mária-kongregációk országos kongresszusra gyűltek össze, a sziklatemplomi kongregáció rendezésében P. Szabó László pálos atya vezetésével. A kongresszuson a budapesti és vidéki kongregációk mintegy másfél ezer küldötte vett részt, köztük sok fiatal. 1948. május 2-án ünnepelte a márianosztrai templom fennállásának 600 éves jubileumát. Az ünnepélyes szentmisét Mindszenty József hercegprímás koncelebrálta. Szentbeszédében a családi élet tiszteletére utalva a következőket mondta: „Aho-gyan a pálosok védték Márianosztrát a pogány áradat ellenében, úgy védjük mi is Isten rendelte várunkat, a családi szentélyt!» Az 1948-as Mária-év harmadik fontos pálos eseménye a május 12-i fatimai ájtatosságok nyitó ünnepsége volt, amelyen Mindszenty hercegprímás is részt vett. Az ájtatosságon résztvevők száma meghaladta a százezret. A főpásztor este 6 órakor érkezett a Sziklatemplomhoz. A barlangtemplom oltáránál rövid imát mondott, majd felment a szabadtéri szószékre. Beszédében Mária tiszteletére és a katolikus családokban az együtt imádkozásra szólított fel. Idézte a bányászból lett pap, az amerikai Peyton atya jelmondatát: „A család, amelyik együtt imádkozik, együtt is marad.» Az eseményekről tájékoztató korabeli *Új Ember* azt már nem említette, hogy a beszéd elhangzása után rendőrök támadtak a hívő tömegre, és brutális módon véget vetettek az ájtatosságnak. Ez az esti engesztelő ájtatosság volt a hercegprímás utolsó találkozása a Sziklatemplommal és a pálos hívekkel, mielőtt 1948. december 26-án elindult a mártíromság felé. http://epa.oszk.hu/03000/03018/00106/pdf/EPA03018_honismeret_1992_06_034-044.pdf (2019. 12. 06.)

százeges tömeg, s így történt, hogy a pártvezérek az autóikon nem tudtak felhajtani a Gellért bejáratához, s rendőri segítséget vettek igénybe a tömeg feloszlatására.”⁴⁴

Gy. véletlenül tapintott rá az igazságra, amikor a Gellértben rendezett vacsora és a rendőri beavatkozás közti kapcsolatot magyarázta, arra utalt, hogy a kommunisták által vezérelt belügy befolyásolta így az eseményeket. A cél az lehetett, hogy a koalíciós partnereket is az egyház ellen hangolják.

Mind a kihallgatótiszt június 7-i szolgálati jelentése, mind az ügynök ugyanezzel a dátummal írt feljegyzése megemlíttette, hogy Vezér Ferenc szovjet gyilkossága volt a kihallgatás fő témája. Szóba került az is, hogy tárgyi bizonyíték is van a bűnösségre (kiásott holttestek).⁴⁵ Folyik tehát az ijesztő ráhangolás a tárgyalásra.

1951. június 25-én Gy.-nek a tárgyaláson el kellett játszani a tanú szerepét. Lelkesen számolt be a történekről a cellatársának. Egy kérdésre nem tudott egyértelműen válaszolni, de az elnök kisegítette. Előadója is hasznos tanácsokkal látta el a Vezér-üggyel kapcsolatban.⁴⁶

Az őrizetesekek pszichológiai hangolásában fontos szerepet kapott a félelemkeltés. A fogdaügynök június 8-i jelentése említést tett arról, hogy Gy.-vel beszélt a tárgyalásáról. Felhívta a figyelmét arra, hogy az apró kérdésekre is kell tudnia válaszolni. Gy. bevallotta, hogy a folytonos kételkedés ösztönességében idegesítő volt, de most már nyugodt, mert amit mondott, bizonyított. Hisznek neki. Vallomását ezért is ismételte át. Tartótisztje megengedte, hogy szabad idejében olvasson, kedélye és étvágya jó volt. Ennek ellenére a tartótiszt jobbnak tartotta, ha az áldozat állandó feszültségben él: Gy.-nek elmesélt egy olyan esetet, amikor egy tanú a vallomását visszavonta, ezért új vádiratot kapott, mert utánanyomoztak, és a következménye az lett, hogy felakasztották. Gy. válaszreakciója érdekes volt. Megjegyezte, hogy a Rajk-perben is történtek hasonló esetek. A jelentés végén a fogdaügynök arról írt, hogy cellatársa nagyon várta a tárgyalást, abban reménykedett, hogy befejezőként hat hónapot fog munkatáborban tölteni. Ha kiszabadul, zongoratanításból fog megélni, de vállal másféle oktatást is, míg el tud helyezkedni.⁴⁷ A szabadulás szívérványos álma és a félelem érzése a bizonytalanság forrása, pszichikailag függő állapotba hozza a foglyokat. Az előadó rövid jelentései június 8-án és 9-én Gy. alkalmazkodó képességének fejlődését igazolták: „Már nincs gátlása volt rendtársai ellen vallani.”⁴⁸ Ahhoz azonban, hogy Gy. ne nyugodjon meg, még találtak módot. Június 9-én kihallgatótisztje néhány vallomásból részleteket olvasott fel. Kiderült, hogy nemcsak

⁴⁴ ÁBTL 3.1.9. V-105751/1. 140.

⁴⁵ ÁBTL 3.1.9. V-105751/1. 141.

⁴⁶ ÁBTL 3.1.9. V-105751/1. 174.

⁴⁷ ÁBTL 3.1.9. V-105751/1. 133–134.

⁴⁸ ÁBTL 3.1.9. V-105751 43–44.

ő vallott másokra, őt is bemártották a többiek. Ezek sokan voltak. Panasz tárgyát képezte az is, hogy Gy. *Fehér Barát* című újságjában nem közölte egy Lázár Éva nevű zsidó származású művésznő képeit. Gy. úgy látta, hogy antiszemitizmusa újabb vád, a szorítás nem engedett, továbbra is az ÁVH markában van.⁴⁹

A Csellárral való szembesítés is meggyőzte Gy.-t arról, hogy az ÁVH „lélek-idomárai” jól dolgoztak. Maga sem hitte volna, hogy rendfőnöke nagyon őszintén mindent elmondott. Ez őt is feloldozta, gátlásai megszűntek, hogy valamely rendjét kompromittáló dolgot elhallgasson vagy tagadjon, állította Szalma József főhadnagy 1951. június 11-én jelentésében.⁵⁰

Gy. jelleme nyitott könyv volt vallatói számára, hiszen naplója az ÁVH kezére jutott és a *Fehér Barát* című újság is döntő bizonyíték lett ellene. Újból meg újból elisméltették vele a tárgyaláson vallandókat. Vasárnap, június 11-én sem hagyták nyugodni, Csellárral szembesítették. Most megszólalt a lelkiismerete, furcsán érezte magát. Ebben szerepet játszhatott az is, hogy látta rendfőnökét, a hosszú fogság őt is megtörte. Ez is megerősítette meggyőződésében, hogy az előadó és az ÁVH kezében van a sorsa. Lelki egyensúlyát azonban nem veszítette el teljesen, mert Upton Sinclair regényét olvasta.⁵¹

Június 12-én három és fél órás kihallgatás után az előadó még latin fordítást is végeztetett Gy.-vel. A kifárasztás is kínzási módszer volt. Szalma József a következő napon sem kegyelmezett áldozatának, négy órán át hallgatta ki. Az volt a gondja, hogy a kifáradt fogoly keveset beszélt a fogdahálózattal, azaz ügynökével, általában sokat olvasott. Ezért megszüntette nappali alvását, könyvét nem cserélték ki, ezzel kényszerítve, hogy cellatársával beszélgesse, és neki megnyilatkozzon.⁵² A testi és pszichikai kínzás együttes alkalmazásának módszere gyors eredményre vezetett. Gy. és Vezér Ferenc viszonyára az ügynök június 16-i jelentésének azon megjegyzése utalt, hogy a Vezérrel való szembesítéstől nem félt, mást nem érzett, csak kíváncsiságot. Csellár Jenő iránti szánalmába a tisztelet is belevegyült. Előadója azzal hitegette az ügynök június 14-i jelentése szerint, hogy kisebb börtönbüntetést kap, mert őszinte volt, a büntetésbe beszámítják a vizsgálati fogságban eltöltött időt is.⁵³ A sok vallatás, a börtönbüntetés csökkentésének ígérete kiváltotta Gy.-ből a „bűnbánat”, a változás szándékát. Sokat beszélt arról – írta jelentésében június 15-én Szalma

⁴⁹ ÁBTL 3.1.9. V-105751 135.

⁵⁰ ÁBTL 3.1.9. V-105751 45.

⁵¹ ÁBTL 3.1.9. V-105751 155.

⁵² ÁBTL 3.1.9. V-105751 50.

⁵³ ÁBTL 3.1.9. V-105751 154.

József –, ha kiszabadul, nagyon jó békeharcos lesz belőle, nem érdekli többé az egyház, megnősül stb.⁵⁴

Gy. 82 napot töltött vizsgálati fogságban. Június utolsó napjaiban a jelentések arról számoltak be, hogy nagyon sokat foglalkozik Csellárral, mert úgy látta, ő lesz az egyik fő vádlott. Kihallgatásai során többször megjelent egy ÁVH-s ezredes, akinek jelenléte a tárgyalás közeledtének érzését váltotta ki belőle. A bírósági színjáték rendezői még arra is ügyeltek, hogy a tárgyaláson a rend ruhájában jelenjen meg, le is fotografálták, hogy az újságokban közöljék fényképét. A kihallgatássorozat utolsó nagyjelenetének lehetett tekinteni, amikor az államhatalom prominens képviselője, az ÁVH-s ezredes megjelent, hogy meghallgassa Gy. egyik utolsó „leckefelmondását.” Gy. gyermeteg lelkülettel nyilatkozott erről a találkozásról. Leckéjét igen jól mondta fel, amikor a szobájába bejött az „ezredes úr.”⁵⁵ Ő olyan ember, akiben Gy. megbízik – áll az ügynök jelentésében. Ha nincs ez az ezredes, folytatódik tovább a jelentés, talán meg is bolondult volna Gy., de a főtiszt erőt és bizalmat öntött bele. Most ismét a legváltásosabb órában jelentkezett és oldotta a fogoly feszült hangulatát. Az ezredes nyíltan közölte vele, hogy megkezdődött ügyében a tárgyalás, majd megkérdezte Gy.-től, tudja-e, ki a fő vádlott. Gy. elkezdte sorolni a neveket – Vezért, Csellárt –, mire az ezredes kiegészítette, hogy nemcsak ezek, hanem Grósz kalocsai érsek is közéjük tartozik, aki ma már másfél órán át meg is tette vallomását. Ekkor

⁵⁴ ÁBTL 3.1.9. V-105751 49.

⁵⁵ A rendelkezésre álló forrásokból nem derül ki az ezredes személye, a teljes kép kialakításához azonban minden apró mozaikkockára szükség van. Az ÁVH kihallgatási és megtörési módszeréhez hozzátartozott a jó zsarú, rossz zsarú párosa, az amúgy is testileg, lelkileg meggyötört, összetört áldozat minden apró, Szalma József és ismeretlen főtiszt társa által nyújtott „szalmaszálba” belekapaszkodott. Vizsgált időszakunkban az I. (Hálózati) Főosztály vezetője induláskor Szücs Ernő áv. ezredes volt, akit (letartóztatását követően) Balog Béla áv. ezredes – korábban az I/4. (Szabotázselhárító) Osztályvezetője – váltott fel 1950 szeptemberében. 1951. május 11-ével Ferencsik József áv. őrnagy (korábban az I/3. Osztály helyettes vezetője, időközben alezredes) került a Főosztály élére. Korszakunkban az I/2. Osztály (Belső reakció elleni harc) élére elsőként Horváth Sándor áv. alezredes került, majd 1951-től Szöllösi György áv. alezredes irányította az osztályt, egészen 1953. januári őrizetbe vételéig. Az I/2-a alosztály feladata „a földalatti trockista mozgalom”, a „nyugatosok”, a politikai pártokba férközött „reakciós elemek”, valamint a megszüntetett pártok aktívan tevékenykedő maradványainak felderítése és ártalmatlanná tétele; vezetője a megalakuláskor Szamosi Tibor áv. százados (egyben osztályvezető-helyettes), 1950. november 1-jétől Jámbor Árpád, majd 1951-től Szalma József áv. századosok voltak. Az I/2-b alosztály feladata a „klerikális reakció” elleni harc, vezetője 1951-ig Rajnai Sándor áv. százados; az I/2-c alosztály feladata a „múlt emberit” ellenséges tevékenységének felderítése és megbüntetése, vezetője 1950-től Váradi Ernő áv. százados (1952-ben már őrnagy). A fogdaügynök valószínűleg nem ismerhette a szovjet főtiszt rangjelzéseket, vagy összekeverte a századosi rangjelzést az ezredesivel. Az ismeretlen, „titokzatos” ezredes valószínűleg a fent említett tisztek közül kerülhetett ki. Cserényi-Zsitnyáni Ildikó: Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950–1953) http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2009_2_cserenyi_zsitnyanyi.pdf (2019.12.15.).

tudta meg Gy. azt is, hogy azok a levelek, amelyeket fordított, az érseki irodából valók, ezekkel segítségére volt az ÁVH-nak – foglalja össze jelentésében az ügynök.⁵⁶

Valószínű, hogy a kihallgatási sorozat derekán készült egy összefoglaló jellemzés Gy.-ről, amelyben felismerhetőek a tartótsízt és a fogdaügynök jelentéseinek nyomai: „Gy. rendkívül gyáva, bosszúálló, számító. Azt is kijelentette kihallgatásai során, hogy soha többé nem akar pap lenni, de egy más alkalommal arról beszélt, hogy a papi munkától nehezen tudna elszakadni. Első kihallgatásakor beismerő vallomást tett a hatósággal kapcsolatban a kint hallott rémhírek hatása alatt. Később teljesen megnyugodott és gyakran hangoztatja, hogy az itt folyó aprólékos, precíz munka, valamint az elmaradt tortúrák kellemes csalódást okoztak neki, s ennek következtében hangulata jó. Kihallgatása során aránylag rövid idő alatt elmondja a személyére vonatkozó terhelő adatokat, de néha töpreng, ha a főpapokról kell beszélnie. Ha érezzük vele, hogy mindent tudunk, megteszi vallomását.

Hajlamos arra, hogy többet mondjon a valóságnál, de ha ellenőrző kérdéseket kap, amit minden esetben nagyon fontos nála alkalmazni, nem tud válaszolni, s ekkor arra hivatkozik, hogy állítását feltételezi, de majdnem biztos benne. Ilyenkor aprólékos munkával kell kihámozni az igazságot. Bosszúálló természetét ki lehet használni. Érdeklődik a Szovjetunió iránt, különösen művészeti kérdésekben, de kíváncsiságból szeretne marxista könyveket is kapni. Könyvet még nem kapott, de ez már aktuális lenne, mert a hatósághoz való viszonyát javítaná.”⁵⁷ A jellemzés egyértelműen bizonyítja, hogy a pszichológiai presszió eszközeivel folyt a lélek- és jellemgyilkolás, karakterrombolás. Ezzel jutott el az ÁVH oda, hogy Gy. kézzel írott vallomásával zárult a tortúra, s így lett Csellár és Vezér mellett a pálosok elleni eljárás egyik főszereplője a tanú és a vádlott kettős szerepkörében.

Gy. jellemének retrospektív megítélése nem könnyű. A magatartásáról szóló jelentések egyértelművé teszik, hogy ő is sokat szenvedett. Kínozta az önvád, de megtalálta önmaga mentségére a magyarázatot is a két békepap, Horváth Richárd⁵⁸ és Beresztóczy Miklós⁵⁹ példájában. Még arra is gondolt, hogy követi őket, erre azon-

⁵⁶ ÁBTL 3.1.9. V-105751 169.

⁵⁷ ÁBTL 3.1.9. V-105751 30.

⁵⁸ Horváth Richárd (1906–1980) ciszterci szerzetestanár 1948-ig, majd az Ulászló utcai kápolna lelkesze. 1951-től plébános a XI. kerületi Szent Imre-plébániatemplomban, 1957-től plébános a zuglói plébániatemplomban, 1958-tól a pesti volt ferences templomban szolgál. 1950-től haláláig a papi békemozgalom meghatározó személyisége. 1956. november 5-től 1971. július 15-ig a Szentszék felfüggeszti a papi szolgálat alól, és a katolikus egyház is kiközösíti. 1954-től a Hazafias Népfront Országos tanácsának a tagja, 1958-tól 1980-ig országgyűlési képviselő. 1963-tól 1980-ig az Elnöki Tanács tagja.

⁵⁹ Beresztóczy (Bartmann) Miklós (1905–1973) kanonok, pápai kamarás 1930-tól primási levéltáros, majd 1939 és 1947 között a Vallás és Közoktatási Minisztérium I. (katolikus) ügyosztályát vezeti.

ban nem volt alkalma. Életéről a vallomásokban nem sok szó esik, csupán annyi, hogy a *Fehér Barát* című lap szerkesztőjeként a faszizmus ellen foglalt állást. A kihallgatások során néhány mondatban azonban vallott magáról. Volt jezsuita szerzetes, aki ismeretlen ok miatt lépett be a pálos rendbe. Szabó László⁶⁰ pálos szerzetes és Gy. B. Á. kezelte a Sziklakápolna perselyügyeit. Anyagilag támogatták Vezér Ferencet. Gy. panaszkodott, hogy Vezér Ferencnek pénzt és misebort adnak, és annak engedélye van arra, hogy szobájában, illetve városi lakásán misézzen. Feltételezhető, hogy Vezér Ferenc a rendelkezésére bocsátott bort és pénzt nem misézésre fordította.⁶¹ Csellár Jenő vádlottnak az alább felsoroltakat „javasolták” vallani Gy.-re: „P. Gy. Á. 43 éves, volt pálos szerzetes. A nyilasok és a Gestapo besúgója volt.”⁶²

Gy. 1978-ban ment nyugdíjba. Ebben az évben az MTA kiadta életművét, a három kötetből álló *Documenta Artis Paulinorum*ot. Gy. életének fő művét az MTA munkatársaként hozta létre, amikor rendje történetét kutatta és összegezte.⁶³ Ekkor már a Kádár-féle diktatúra látszólag kompromisszumos éveit éltük. A szerzetesrendek életét feltáró *Rendtörténeti konferenciák* sorozatban született nagylélegzetű, összefoglaló tanulmánygyűjtemény forrásmegjelölésében sokszor hivatkoznak Gy.-re a szerzők.⁶⁴ Gy. rendtörténeti és művészeti ismereteit rendje elfogadta.

Az Actio Catholica igazgatója. 1948 novemberében, a Mindszenty-per előkészítése idején letartóztatják. A Népbíróság 1949. március 10-én 8 havi fogházbüntetésre ítéli Mindszenty József esztergomi érsek feljelentésének elmulasztása miatt. Büntetését internálótáborokban tölti le. 1949 nyarán szabadul. 1950-től és 1956 között a Katolikus Papok Országos Békebizottságának elnöke. 1950-től esztergomi káptalani helynök, 1951-től 1956-ig esztergomi általános helynök, a budapesti Szent Ferenc Sebei-templom lelkésze 1957–1973 között. Országgyűlési képviselő (1953–1973) és az Országgyűlés alelnöke (1961–1973). Érseke, illetve a pápa határozata alapján a papi szolgálat végzésének jogától felfüggesztik, illetve a katolikus egyházból kiközösítik 1956. november 5-től 1971. július 15-ig.

⁶⁰ Szabó László Sándor (1900–1978) pálos szerzetes. A gimnázium felső négy osztályát Kalocsán végezte a jezsuitáknál. 1934-ben lépett be a pálos rendbe. 1943-ig különböző helyeken működött, 1945 után rendi gondnok, a Sziklakápolna helyettes templomigazgatója. 1951. március 26-án tartóztatta le az ÁVH. 1951. augusztus 10-én három év hat hónapra ítélte a Budapesti Megyei Bíróság. A Gyűjtőben és Vácott raboskodott. 1954 októberében szabadult.

⁶¹ ÁBTL 3.1.9. V-105751/1. 59.

⁶² *A Grösz-per előkészítése. 1951*, 2001. 115.

⁶³ KÁRPÁTI Zoltán Endre: <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/karpatizoltanendre.htm> (2018. 11. 20.).

⁶⁴ *Decus Solitudinis–Pálos évszázadok*. Szerk.: ÖZE Sándor–SARBAK Gábor. (Művelődéstörténeti műhely, rendtörténeti konferenciák 4/1.) Budapest, Szent István Társulat, 2007. 737.